

Emlékezés Holub Józsefre (1885-1962), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

In Remembrance of József Holub (1885-1962), Full Member the of the Hungarian Academy of Sciences

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai körében Holub József, a pécsi történész-jogtörténész professzor szakmai életútja nem a megszokott módon, azaz a kibontakozásnak, a szakmai tekintély megszerzésének és az érett tudós mértékadó munkásságának a hármasa szerint alakult. Holubtól szakmai karrierje csúcsán megvonták az elismerést a tudományos életben és a felsőoktatásban is. Bár 1923-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, majd 1945-ben rendes tagjává választották, 1949-ben tanácskozó taggá fokozták le, és csak halála után mintegy három évtizeddel, 1989-ben rehabilitálták.

Hasonlóan alakult a pályafutása az egyetemi miliőben is: 1952-ben a pécsi jogi fakultás megvált „*az osztályharcban lényeges szempontokat*” figyelmen kívül hagyva oktató tudóstól, és csak a hagyatékát feldolgozó professzoroknak, mindenek előtt Csizmadia Andornak (1967), Benedek Ferencnek (1986) és Kajtár Istvánnak (1990, 1997, 2001, 2008) köszönhető, hogy Holub József jogtörténeti munkássága kellő értékelést nyert, mint ahogy történészként Komjáthy Miklós (1962), majd újabban Szeberényi Gábor (2014) méltatta életművét. Holub József nevét ma a pécsi 48-as téri jogi kari épületben előadóterem őrzi, arcképe pedig méltó helyen, az universitas egykori rektorainak portréi között látható. Majd kétszáz művét 1986-ban, a tiszteletére rendezett konferencia alkalmával a pécsi egyetemi könyvtár jogtudományi osztálya vette számba.

Holub József 1885. április 4-én született a felvidéki Alsókubinban, Árva vármegyében. Gyökereit tekintve természetes módon kötődött a tanári hivatáshoz és a vidéki életmódhoz. Amikor édesapját Szekszárdra helyezték át, a polgári iskolai igazgató és családja otthona a Dél-Dunántúl lett. Ha a szekszárdi Garay János Gimnáziumban jeles eredménnyel abszolvált érettségi vizsga (1903) után egyetemi tanulmányai miatt az ifjú Holub Budapestre költözött is, 1923-tól élete végéig ragaszkodott szelíd lankás, szűkebb pátriájához.

Az Eötvös Collegium tagjaként Holub József bölcsész mesterei többek között Ballagi Mór, Békefi Remig, Fejérpataky László, Hampel József, Karácsonyi János, Kuzsinszky Bálint, Marczali Henrik és Mika Sándor voltak a fővárosi egyetemi évek alatt. Történelem–latin szakos középiskolai tanári oklevelét 1908-ban vehette át, két évvel később, 1910-ben pedig „Istvánffy Miklós históriája hadtörténelmi szempontból” című értekezésével bölcsászdoktori címet szerzett. Az opus az előző évben Szekszárdon a „Művelődéstörténeti értekezések” periodika 35. köteteként jelent meg, Istvánffy Miklós „Historiarum de rebus Hungaricis libri” című munkájának kritikai kiadása azonban, amelyet ma is az Akadémiai Könyvtár őriz, kéziratban maradt.

Figyelemre méltó, hogy Holub József államtudományi doktori címet, illetve diplomatika tárgykörben magántanári képesítést is szerzett 1920-ban.

Kajtár István megjegyzi, hogy ahogy „*a görögök hét városa versengett Homéroszért, Holub professzort, a tudóst is számos szaktudomány vallhatja magáénak a történelemtudománytól a diplomatikán és a jogtörténeten át a helytörténetírásig*”, és tegyük még hozzá, a néprajztudományig. Csizmadia Andor szerint „*Holub (...) társadalomtörténeti indíttatását*” a

levéltáros, történész, néprajzkutató Tagányi Károlytól kapta, és az általa kezdeményezett kutatási módszerekkel kezdte meg tudományos munkásságát, míg Szeberényi arra hívja fel a figyelmet, hogy a historikus Holub életművét – Tagányihoz hasonlóan – nem interdiszciplinaritás jellemezte, hanem sokkal inkább tematikai fókuszának fokozatos módosulásáról és perspektívája szélesedéséről volt szó úgy, hogy mindeközben megmaradt a „*a klasszikus forráskritikai alapú történetírás módszertani keretei közt*”. Mindazonáltal az életmű egészét tekintve talán nem is az az elsődleges kérdés, hogy melyik szaktudomány sorolja elismert képviselői közé a mestert, hanem az, hogy mi keltette fel szakmai érdeklődését, és művei milyen tudományos hatást váltottak ki.

Holub József kutatói pályáját 1908-ban, a tanári oklevél megszerzését követően kezdte el, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában és kéziratárában dolgozott. Kutatási irányait az itt található, addig feldolgozatlan források jelölték ki. Ezekben az években Istvánffy Miklósról írt értékezésén kívül a kisasszonyfalvi Istvánffy családról (Turul, 1909), a tolnai reformáció történetéről (Szekszárd, 1911), a Békefi Emlékkönyvben Istvánffy Pálról (Budapest, 1912), Istvánffy históriája alapján Pannonia és Dacia történetéről (Archaeologiai Értesítő, 1912), a budai könyvtár 16. század végi állapotáról (Magyar Könyvszemle, 1914), az Országos Széchényi Könyvtár háborús gyűjteményéről (Magyar Könyvszemle, 1915) írt, és mindeközben 1909-ben megkezdte Zala vármegye középkori történetével kapcsolatos kutatásait.

Középkori magyar alkotmánytörténeti kérdésekkel („A főispán és alispán viszonyának jogi természete”, 1917; „A nádor szerepe a koronázáson”, 1917; „Szolgabíró”, 1917; „Az 1522-iki országgyűlés és törvénycikkei”, 1918) már ebben a korszakában is foglalkozott, 1919-ben közre adott „Magyar vonatkozású represszáliák. Adalékok a nemzetközi jog történetéhez” című műve pedig a közvetlen előzménye volt annak, hogy 1920-ban a budapesti tudományegyetemen a diplomatika tárgy magántanárára lett, illetve a Magyar Külügyi Társaság is tagjai közé fogadta.

Ugyanebben az évben, november 19-én a Szent István Akadémia frissen megválasztott rendes tagjaként a tradicionális magyar magánjog köréből a halál esetére szóló ajándékozásról beszélt székfoglaló előadásában. Egyéb, rendkívül gazdag levéltári forrásvizsgálaton alapuló publikációi részben jogtörténeti („Adatok Zalavármegye középkori közigazgatás-történetéhez”, 1921; „Az életkor szerepe középkori jogunkban és az időlátott levelek”, 1921), részben történeti, illetve felsőoktatási („Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása”, 1921; „Könyvtáros- és levéltárosképzés”, 1923) tárgyúak voltak. Tanulmányai jelentős része a Turul című folyóiratban jelent meg, melynek tíz éven át (1914-1923) a szerkesztője is volt Áldásy Antal mellett, de neve 1909-től a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagjaként, 1914 és 1924 között pedig jegyzőjeként is ismertté vált.

A Magyar Nemzeti Múzeum gazdag levéltárát és kéziratárát Holub József 1923-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Magyar Történelmi Intézetére cserélte először rendkívüli, majd a következő évtől rendes tanárként és intézetigazgatóként. 1930-ban a bölcsészkar dékánjává választották, de a Pécsi Egyetemi Almanachból az is kiderül, hogy 1932 és 1934 között a Klasszika-Filológiai Intézet megbízott igazgatója, majd 1934 és 1935 között a Világtörténeti Intézet megbízott igazgatója volt, miközben az universitas könyvtárának a vezetésével is megbízták.

Kérdés lehet, hogy összetett és széleskörű feladatai mellett hogyan maradt ideje a kutatásra. A rendezett családi háttérrel felesége, legényei Bodnár Mária biztosította a számára, aki az író,

irodalomtörténész és helytörténész legendái Bodnár István leányaként már tapasztalatot szerzett arról, hogy a tudós családtag támogatása milyen kihívásokkal társul.

Holub József bölcsészprofesszorként, de jogtörténeti munkásságát is elismerve lett 1923-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1925. március 16-án tartott székfoglaló előadásához témát a magyar rendi magánjog területéről („Végrendeleti jogunk kialakulása“) választott. Ehhez a munkához hasonlóan „A fiúsításról” (1925) vagy „A leánynegyedről” (1928, 1933) szóló tanulmányai is értékes elemei magánjogtörténeti szakirodalmunknak, különösen annak fényében, hogy az utóbbiról a szerző több éven át folytatott tudományos vitát Kelemen Lászlóval.

1929-ben Pécsen jelent meg Holub József kétkötetesre tervezett fő művének első és egyetlen része „Zala megye története a középkorban. A megyei és egyházi közigazgatás története” címmel, amely két évtizednyi kutatómunka eredményeit tartalmazta. Zala vármegye vezetői még 1869-ben írták ki a pályázatot a megye múltjának feldolgozására, majd jelentkező hiányában neves szakértőket kerestek. Miután Holub József 1909-ben elfogadta a felkérést, a hatalmas vállalkozáshoz ötvenöt állami és magánlevéltár több mint százezer oklevelét nézte át zalai vonatkozásokat kutatva. Aprólékos műgonddal élesztette fel a vármegye középkori világát, közéletét, vámhelyeit, vízrajzát úgy, hogy műve helytörténeti és jogtörténeti szempontból is jelentős eredményeket mutatott fel. Kajtár István értékelése szerint a monográfia azt igazolta, hogy a helyi, a regionális és az országos kutatások egymásra épülve kölcsönösen gazdagíthatják egymást. Ennek lehet példája „A királyi vármegyék eredete” című mű is, amely 1938-ban a Serédi Jusztinián által szerkesztett Szent István Emlékkönyv II. köteteként jelent meg, többek között a zalai vonatkozású alapkutatásra építkezve. Mindeközben Holub József folyamatosan publikált kisebb tanulmányokat is, rendszerint a Századok vagy a Turul hasábjain.

Jogtörténeti kutatásai nagy szerepet játszottak abban, hogy – bár csak államtudományi doktori címmel rendelkezett – 1938-ban a pécsi universitas Jog- és Államtudományi Kara őt találta alkalmasnak arra, hogy meghívja az Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszékre, melyet Kérészy Zoltán nyugállományba vonulásával 1938. augusztus 1-jétől vezetett. „A kormányzói méltóság a magyar alkotmányban” című professzori előadása, melynek szövegét az egyetemi levéltár őrzi, az 1940. március 1-jei közgyűlésen hangzott el. Egyetemi tanárként Holub József – írja róla Kajtár István – *„egyesítette a tudóst és a pedagógust. Előadásain az összefüggéseket közérthetően, precíz megfogalmazással tárta fel, mint vizsgáztató megértő és humánus volt. A csendes, szerén bölcsész-jogász, emberi tartásból is példa lehet”.*

Ezekben az években magyar alkotmány- és jogtörténetet oktatott, de a hazai tudományos közéletben (1936-1944) a „Tolna vármegye múltjából” periodika sorozatszerkesztőjeként és az MTA rendes tagjaként is részt vett. 1945-ben történt megválasztását követően a magyar rendi alkotmányjog terén végzett kutatási eredményeiről („A reprezentáció középkori alkotmányunkban”) 1946. október 21-én tartotta meg székfoglalóját.

Nehéz megítélni azonban azt, hogy milyen mértékben volt szerepe az ekkor már jogtörténész professzornak, aki egyébként pár éven át (1946-1950) egyházjogot is oktatott, az európai tudományos életében. Ismert, hogy Olaszországban, Franciaországban, Ausztriában és Németországban is járt tanulmányúton, illetve részt vett több nemzetközi történész kongresszuson Brüsszelben (1923), Varsóban (1933) és Zürichben (1938). Rendszeresen írt recenziókat a francia, a belga, a német, az osztrák és az olasz szakirodalom újdonságairól, illetve a magyar jogtörténetírás eredményeit 1923-tól a Société d’Histoire du Droit tagjaként

közvetítette a nyugati tudományos világ felé. Ennek következménye, hogy írásai francia nyelven, rendszerint a *Revue Historique de Droit Français et Étranger* hasábjain jelentek meg.

Szembetűnő, hogy német nyelvterületen nem törekedett munkássága megismertetésére, miközben a középkori nemzeti jog kutatásával a tradicionális nemzetinek tekintett (germán) megoldásokat túlhangsúlyozó korszakban minden bizonnyal lett volna fogadókészség erre, és a tudományos gondolatcserének – ha annak tárgya 1938 után jelentősen beszűkült is – számos jól működő fóruma létezett. Bár Holub életrajzírói erre a feltűnő elemre, illetve ennek okára nem térnek ki, illeszkedik ahhoz a váltáshoz, ami a német jogtudományi folyóiratok magyar szerzői körében 1935 után lépcsőzetesen bekövetkezett.

A II. világháború kritikus éveiben Holub József mentalitását a helytállás jellemezte. Az 1943-1944. tanévben a jogi kar dékánja volt, majd a következő tanévben a rektori tisztséggel járó felelősséget is magára vállalta: sikerült megakadályoznia azt, hogy az egyetemnek, mindenek előtt az orvosi karnak a felszerelését a „III. Birodalomba” telepítsék át. Az 1940-es években publikált tanulmányai magyar történelmi, néprajzi, jogtörténeti tárgyú („A bátai apátság Krisztus-vére ereklyéjének ábrázolatos emléke, 1940; „Bezeréd és a Bezerédj család ősei”, 1942; „Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. A veszprémi püspökség birtokai 1524-ben”, 1942; „Az egyházi nemesek jogállása a középkorban”, 1947) kisebb terjedelmű művek.

Az oktatás minősége iránt elkötelezett professzor a háború viszontagságai közepette is vállalkozott a tananyagírásra: „A magyar alkotmánytörténelem vázlatja” című tankönyv I. kötete a mohácsi vészig (Pécs, 1944), II. kötetének 1. füzeté 1526-tól 1740-ig tárgyalta a hazai alkotmányfejlődést (Pécs, 1947). Sajnálatos, hogy a II. kötet, bár az anyaga 1867-ig elkészült, teljes terjedelmében már nem jelenhetett meg. Tankönyve azonban ebben a formában is nagy jelentőséggel bír, hiszen – ahogy ezt recenzense, Degré Alajos hangsúlyozta és a szakma képviselőinek gratuláló leveleiből is kiviláglott – ekkor már mintegy huszonöt éve nem volt új magyar jogtörténeti tankönyv a jogászképzésben, sőt a korábbi, inkább kézikönyv jellegű művek és előadásjegyzetek után ez volt az első olyan összeállítás, amely a hallgatói igények figyelembevételével, kifejezetten oktatási céllal készült.

1949-től Holub József egyetemes jogtörténetet tanított a pécsi jogi fakultáson, miközben a magyar jogtörténet oktatását Degré Alajos ítélőtáblai bíró, Illés József tanítványa vette át tőle. Ez volt az a töréspont, amikortól „burzsoá” történelemszemlélete a marxista történelemértelmezéssel szemben kidomborodott, hiszen Holub az egyetemes jogtörténet hazai oktatásának előzményét nem a proletár internacionalizmusban látta, hanem a dualizmus-kori jogászképzésig, Wenzel Gusztáv tevékenységéig vezette azt vissza. „Általános jogtörténelem” címmel az 1950-1951. tanévben elhangzott előadásaiból egyetemi jegyzetet állított össze, melyben az ókortól a 20. századig tett kísérletet a jogfejlődésben tapasztalható trendek bemutatására. S hogy ezt tankönyv miért nem követte, annak oka már nem az ő döntésében kereshető. 1952 szeptemberében – több oktatási módszereiről és szemléletmódjáról szóló vita után – minden indoklás nélkül nyugdíjazták az alkotóereje teljében lévő tudóst. Kajtár István beszámol arról, hogy eltávolítása után Holub József ugyan többé nem tette be a lábát a kar épületébe, kedves tanítványaival továbbra is ékes latinsággal fogalmazott leveleket váltott, és a tudományos munkát is folytatta. Élete utolsó évtizedében is számos magyar és francia nyelvű, elsősorban történeti-néprajzi munkával gazdagította a tudományos életet.

Holub József 1962. március 28-án hunyt el Pécsen. Az, hogy a katedrájától megfosztott történész-jogtörténész professzor méltó nekrológot kaphatott, Komjáthy Miklósnak köszönhető, aki Holub munkásságának e két fő területét egy azonos törzsből kinövő két ágként jellemezte meleg hangú írásában.

Felhasznált irodalom

Ádám Antal (szerk.): Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága. *Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata* 109. Pécs, 1986; Benke József: Holub József. In: Benke József: *Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai*. Pécs, 1998, 88–90; Csizmadia Andor: A jogtörténeti oktatás a pécsi tudományegyetemen a két világháború között. Kérészy Zoltán és Holub József munkássága. In: Pap Tibor (szerk.): *Jubileumi Tanulmányok 2*. Pécs, 1967, 107–128.; Csizmadia Andor (szerk.): *Fejezetek a Pécsi Egyetem történetéből*. Pécs, 1980, 244–246.; Fekete Gézané: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973-ig. Budapest, 1975, 112.; Holub József műveinek jegyzéke. In: Ádám Antal (szerk.): *Dr. Holub József és dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága*. Pécs, 1986; Kajtár István: Holub József 1885-1962. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok II*. Budapest, 2001, 121-128.; Kajtár István: Holub József emlékezete. *Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat* 1990/1. sz. 101-103.; Kajtár István: A pécsi jogászprofesszorok emlékezete 1921-1945. *Per aspera ad astra: Megemlékezés a honfoglalás 1100. és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének 75. évfordulójáról*. Pécs, 1997, 61-66.; Kajtár István (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete 1923-2008: antológia*. Pécs, 2008; Korsós-né Delacasse Krisztina: Holub Józsefről – egy vállaltan szubjektív portré. *Jogtörténeti Szemle* 2016/2. sz. 10-18.; Komjáthy Miklós: Holub József 1885-1962. *Levéltári Közlemények*, 1962/2. sz. 304-305.; Nagy Janka Teodóra – Szabó Géza: *Ecsetvonások Holub József tudományos portréjához*. In: Dobos Gyula (szerk.): *Tolna megyei levéltári füzetek*, 11. Szekszárd, 2006, 159-183.; Szekeres R. (szerk.): *Történészek és jogtörténészek Holub Józsefről. A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai 9., Új sorozat 6*. Pécs, 2006; Szeberényi Gábor. Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőségfeltételei az 1920-as évek elején. I-III. *Per Aspera Ad Astra*. 2014/2. sz. 117-137., 2015/2. sz. 84-102., 2016/1. sz. 92-107.; Szeberényi Gábor: A levéltárnok és „tanítványa”. *Historiográfiai háttérrel* Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: Csóka-Jaksa Helga, Schmelcz-Pohánka Éva, Szeberényi Gábor (szerk.): *Pedagógia - oktatás - könyvtár: Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Pécs, 2014, 453-472.

Prof. Dr. Herger Csabáné
PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék
herger.csabane@ajk.pte.hu